

РОЗВИТОК ТЕОРІЇ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

DEVELOPMENT OF THE THEORY OF PHYSICAL TRAINING

Карасевич С. А.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Karasyevych S. A.

Uman Pavlo Tychyna State Pedagogical University

Abstract. The current stage of state reform in Ukraine provides for all aspects human life, changing its outlook, consciousness, new attitude to the phenomena of social life. The concept of physical training in an education system of Ukraine proclaims physical training «an important component of humanitarian education of children and youth, formation at them patriotic feelings, physical and moral health, improvement of physical and psychological preparation for active life and professional activity».

These problems have been devoted to the study of N. Demydok, T. Kravchuk, M. Cryk and others. However the complete picture about formation and development of the theory of physical training isn't opened fully.

The purpose of article consists in disclosure of history of development and formation of the theory of physical training where it is defined that physical training is one of the first powerful pedagogical problems.

Сучасний етап державотворення в Україні вимагає реформування всіх сторін життєдіяльності людини, зміни її світогляду, свідомості, нового ставлення до явищ суспільного життя. Попередній державний устрій формував людину, нездатну до активного творчого способу життя, самостійного прийняття рішень, пошуку нових підходів до змісту, форм і методів практичної діяльності. Все це стосується і сфери фізичної культури.

У Національній доктрині розвитку освіти одним із пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку освіти є «пропаганда здорового способу життя» [5, с. 645], а це здійснити можливо завдяки фізичному вихованню.

У Законі України «Про фізичну культуру і спорт» написано, що фізичне виховання покликане «забезпечувати розвиток фізичних, морально-вольових, розумових здібностей та професійно-прикладних навичок людини». [2, с. 7].

Концепція фізичного виховання у системі освіти України проголошує фізичне виховання «важливим компонентом гуманітарного виховання дітей та молоді, формування у них патріотичних почуттів, фізичного та морального здоров'я, вдосконалення фізичної і психологічної підготовки до активного життя і професійної діяльності» [4, с. 3].

Проблему формулювання основної мети національної системи фізичного виховання досліджували Шиян Б. (1993, 1997), Цюпак Т. (1996), Васьков Ю. (1998) [1, с. 7-9].

Наприклад, Цюпак Т. формулює мету фізичного виховання як систему «сприяння всебічному гармонійному розвитку особи» [7, с. 39]. І зауважує, що установка на всебічний розвиток особи передбачає оволодіння учнями основами фізичної культури особистості. До складових компонентів останньої відносить:

- міцне здоров'я, хороший фізичний розвиток;
- оптимальний рівень рухових здібностей;
- знання і навички в галузі фізичної культури;
- мотиви і уміння здійснювати фізкультурно-оздоровчу і спортивну діяльність [7, с. 39-40].

Праці Н. Демидок, Т. Кравчук, М. Крук, А. Окопного присвячені розкриттю історичного аспекту змісту і методики фізичного виховання. Дослідження В. Белорусової, Є. Вільчковського, О. Григорьєва, Т. Каневця, Г. Ландар, С. Лисової, Л. Литвин, Є. Приступи, Г. Приходько, І. Неровного, С. Цвека зосереджують увагу на шляхах просвітньої пропаганди питань фізкультурно – масової роботи на сторінках періодичних видань. І. Андрухів, М. Баяновська, О. Вацеба, М. Пантюк розкривають питання організації фізкультурно – масової роботи із студентами у контексті становлення і розвитку спортивно-гімнастичних товариств і об'єднань у різні історичні

періоди в окремих регіонах України. Проте цілісна картина щодо становлення і розвитку теорії фізичного виховання не розкрита у повній мірі.

Мета статті полягає у висвітленні історії розвитку та становлення теорії фізичного виховання. Фізичне виховання історично є однією з актуальних педагогічних проблем. Необхідність фізичних вправ для зміцнення здоров'я і загартування організму дитини відзначали Сократ, Платон, Аристотель. Зокрема, Платон стверджував, що «гімнастика є цілюща частина медицини». Вже у перших педагогічних системах було обґрунтовано роль фізичного розвитку як необхідної умови і результату правильного виховання особи.

Ян Амос Коменський вважав турботу про здоров'я дитини найпершим обов'язком матері, яка поруч із повноцінним харчуванням має забезпечувати умови для рухової активності дитини вже з перших днів життя. Для зміцнення здоров'я та фізичного розвитку дітей рекомендував правильно підібрані і дозовані фізичні вправи.

Догляд за тілом, турбота про зміцнення здоров'я необхідні для виховання гідної людини, вважав Дж. Локк, який започаткував введення обов'язкового фізичного виховання в англійських навчальних закладах у формі рухливих ігор та спортивних вправ.

Ж.-Ж. Руссо підтримував вимогу Я. А. Коменського стосовно обов'язкового годування немовляти материнським молоком, а час від народження до двох років життя вважав найважливішим етапом для фізичного виховання. Особливу увагу приділяв дитячим рухливим іграм та фізичним вправам на свіжому повітрі. Для того щоб розвивати розум дитини, щоб вона була мудрою і розсудливою, вважав Руссо, потрібно зміцнювати її тіло, зробити її здоровою.

Й. Т. Песталоцці у книзі «Елементарна гімнастика» охарактеризував типи вправ залежно від рухливості суглобів, за анатомічною класифікацією: вправи для голови, ніг, рук, тулуба. Ці вправи він розглядав як «підготовчий засіб»

ефективного фізичного розвитку дітей, за допомогою якого можна забезпечити навчання більш складних рухів, спортивних вправ тощо.

Зв'язок фізичного та розумового виховання відзначав Г. Сковорода. Український філософ і педагог вказував, що фізичне виховання має зміцнити дітей «таким чином, що допоможе краще пізнати їм науки» [6, с. 165-167].

В свою чергу, К. Ушинський надавав виняткового значення народним рухливим іграм як засобу фізичного виховання і схвалював дослідження цього засобу зміцнення здоров'я дітей. Значним внеском в оздоровчу і виховну справу формування підростаючого покоління здійснила цілеспрямована спеціальна література російського педіатра і педагога Єгора Покровського (1838—1895), який обґрунтував культурологічні засади фізичного виховання, зібрав у єдину систему та детально проаналізував ігрову практику різних народів.

Один з основоположників гігієни і теорії фізичного виховання, лікар, анатом і педагог П. Лесгафт розробив систему фізичного виховання дітей, засновану на антропології — науці про людський організм. Його періодизація дошкільного дитинства ґрунтувалася на таких проявах досягнень дитини у фізичному розвитку, як перехід із лежачого у сидяче положення, поява молочних зубів та інш. Систему фізичного виховання як поступовий цілеспрямований процес становлення індивіда він підпорядковував закономірностям анатомії і фізіології людського організму.

Наукова концепція фізичного виховання П. Лесгафта заснована на зв'язку фізичних і духовних сил людини, провідній ролі свідомого оволодіння фізичними вправами. Ним була розроблена методика поетапного оволодіння рухами свого тіла: від вивчення правильних рухів через поступове збільшення напруження до оволодіння орієнтуванням у часі і просторі [6, с. 165-167].

Після державного перевороту 1917 р. у Росії на зміну гуманістичним ідеалам фізичного виховання, розроблених Я. Коменським, К. Ушинським, П. Лесгафтом, фізичне виховання трансформується у «радянський фізкультурний рух», який відповідно до постанови ЦК РКП(б) (1925 р.)

перетворюється у засіб оздоровлення і є важливим способом залучення до занять фізичною культурою нових верств населення країни [3, с. 8].

Таким чином, змінюється сама сутність фізичного виховання і його призначення. Воно остаточно втрачає національні корені, політизується і підпорядковується ідеї класової боротьби. Останнє суттєво впливає та, в кінцевому рахунку, визначає завдання, зміст і форми шкільного предмета «фізична культура» у більшовицьку добу.

Фізичне виховання, як канал, через який фізична культура (як суспільне явище) засвоюється учнями, зводиться до фізичної підготовки і вивчення обмеженої кількості рухових дій (переважно професійно і військово-прикладних).

Аналіз довоєнних шкільних програм з фізичної культури, проведений Бондаревським Е. і Кадетовою А. (1987) показує, що названий предмет не ставив перед собою завдань, пов'язаних з формуванням загально розвинутої духовно особистості школяра. З шкільних програм було цілеспрямовано витіснено чиновниками від влади саму ідею «фізичної освіти» Лесгафта П. О. Тобто, шкільна фізична культура була виключена із сфери соціалізації підростаючого покоління в її гуманістичному розумінні і водночас виконувала роль ефективного засобу і методу русифікації під ширмою інтернаціоналізації (зокрема, через термінологію, уніфікацію засобів). Тобто процес фізичного виховання як соціально-педагогічне явище успішно виконував спеціальні виховні функції за принципом до фізичного удосконалення людини, часто забуваючи інші складові фізичної культури із сфери духовності, про які писали і наголошували у своїх творах педагоги попередніх поколінь.

Переорієнтація шкільної фізичної культури відбувалась на фоні розгрому психологічної і педагогічної науки. Запроваджені у практику роботи школи наприкінці 20-х рр. бригадно-лабораторні методи навчання, елементи залучення учнів у самостійну навчальну роботу були названі шкідливим педагогічним прожектерством. Дослідження індивідуальних психічних особливостей дітей, впровадження диференціації навчання засуджені як

педологічні перекручення. Підмінивши собою психологію, панівна «радянська ідеологія» присвоїла собі завдання формування комуністичної свідомості, залишивши фізичному вихованню тренування тіла. Свідомість і тілесність включені у різні сфери освіти як «складові частини комуністичного виховання радянської людини», поступово набували псевдо цілісності.

Боротьба за престиж СРСР у світі, особливо у повоєнний час у зв'язку з вступом до МОК, породила інші негативні явища у сфері фізичної культури. Політики і ідеологи зробили ставку на перемоги у великому спорті для демонстрації переваг «соціалістичного способу життя». Всупереч класичним ідеям олімпійського руху, де спорт є засобом залучення до занять фізичними вправами широкого загалу, все виразніше нав'язувалося ідеологічне гасло «перемога будь за що» з відомими соціальними наслідками. У кінцевому результаті, спорт повністю перетворився в арену ідеологічної боротьби і поглинувши фізичну культуру, почав задовольняти лише кон'юнктурні потреби політики соціуму. Не випадково, Генеральний секретар КПРС Л. І. Брежнев, делегуючи збірну країни на XX Олімпійські ігри у Мюнхен, зобов'язав керівництво делегацією привезти з лігва фашизму 50 золотих нагород, як дарунок до 50-річчя створення СРСР. Настанова вождя була виконана – із 99 завойованих нагород радянські олімпійці здобули 50 золотих, 27 срібних і 22 бронзових медалей.

Отже, після Жовтневої революції сформувався зовсім новий тип фізичного виховання як за жорсткою організаційною формою, так і за змістом, з обмеженою кількістю фізичних вправ, передбачених державними програмами, обов'язковими для виконання на всій території великої імперії. Фізична культура перетворюється у засіб і складову частину комуністичного виховання. При цьому (всупереч вченню М. Бернштейна) формування систем керування рухами не відповідає внутрішній логіці діяльності, оскільки учень був підпорядкований відносинам, побудованим за принципом «начальник — підлеглий» і працював у режимі наказу і страху.

Все це призвело до парадоксальної (на перший погляд) ситуації. На найпрестижніших змаганнях (олімпійські ігри, чемпіонати світу і Європи та ін.) спортивна еліта досягає високих результатів і перемог, а фізичною культурою займалися лише одиниці. Соціальні наслідки не забарилися чекати - тривалість життя як інтегральний показник здоров'я нації знизилась до рівня слаборозвинених країн.

Послідовник П. Лесгафта, вчений-гігієніст В. Гориневський (1857—1937) розробив систему засобів фізичного виховання, яка включала фізичні вправи, процедури загартування індивіда, рухливі ігри. Він наголошував на значенні дошкільного віку як часу найбільшого формування пластичності тіла дитини. У продовж сказаному, ряд вчених-педагогів активно включилися у процес удосконалення системи фізичної культури, яку незаслужено забули більшовицькі чиновники після жовтневого перевороту. Так, відомий український педагог Софія Русова звертає увагу питанням здоров'я, як основи повноцінної життєдіяльності дитини та рухливим народним іграм. Дослідженням проблем дошкільної гігієни, лікарсько-педагогічного контролю за фізичним розвитком дитини займалися Л. Чулицька, Ю. Аркін (1873—1948). Вони визначили вимоги до гігієни дошкільного закладу, педагогічного процесу, режиму дітей, добору фізичних вправ для дітей різних вікових груп [6, с. 165-167]. Як важливий елемент всебічного розвитку людини розглядав фізичне виховання В. Сухомлинський, наголошуючи на необхідності гармонізувати фізичний розвиток і духовне життя дитини.

Проблеми фізичного виховання знайшли вирішення у теоретичних і методичних дослідженнях Є. Леві-Гориневської, Г. Викової (методика навчання дітей рухів, проведення занять з фізичної культури), М. Кистяковської (розвиток рухів у ранньому дитинстві), Т. Осокіної (система занять з фізичної культури). Цілісну систему фізичного виховання дітей дошкільного віку розробив Е. Вільчковський; проблема забезпечення рухового режиму в дошкільному закладі досліджена Т. Дмитренко, Н. Денисенко; удосконалення

основних рухів під час різних форм організації фізичного виховання — Г. Шалигіною, О. Богініч.

Отже, базовий компонент освіти в Україні наголошує на турботі про фізичне здоров'я дитини як одному з пріоритетів педагогічної роботи. Тому розроблення теоретичних і методичних засад здійснення фізичного виховання як базового елементу у фізичній культурі людини є важливою частиною наукових досліджень у галузі педагогіки, що неодмінно сприятиме подальшому розвитку та становленню теорії фізичного виховання.

Список використаних джерел:

1. Васьков Ю. Провідний компонент дидактичного процесу / Ю. Васьков // Фізичне виховання в школі. – 1998. – № 4. – С. 36-40.
2. Закон України «Про фізичну культуру і спорт». – К. : - 1994. – 23 с.
3. Козленко М. П., Вільчковський Е. С., Цвек С. Ф. Теорія і методика фізичного виховання у початкових класах / М. П. Козленко, Е. С. Вільчковський, С. Ф. Цвек. – К. : Вища школа, 1984. – 230 с.
4. Концепція фізичного виховання в системі освіти України // Фізичне виховання в школі. – 1998. – № 2. – С. 2-7.
5. Національна доктрина розвитку освіти // Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / [уклад.: О. О. Любар; за ред. В. Г. Кременя]. – К. : Знання, 2005. – С. 644-657.
6. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: Навчальний посібник / Т. І. Поніманська. - К. : Академвидав, 2006. – 456 с.
7. Цюпак Т. Є. Соціально-педагогічні умови поліпшення фізичного виховання учнів загальноосвітньої школи. Дис. канд. пед. наук. – Київ : Київський університет ім. Т. Г Шевченка, 1996. – 186 с.